

Bisericile române din Protopopiatele Trei Scaune, Odorhei, Ciuc-Giurgeu, Reghin (1850-1914)

I. Structuri administrative

Cuvinte cheie: Biserica Ortodoxă, Biserica greco-catolică, scaune secuiești, sec. XIX-XX

Mots-clés: Église orthodoxe, Église grecque-catholique, Sekler sièges, XIX-XX e siècle

Résumé

La connaissance de quelques files de la livre vivant de l'histoire des églises roumaines qui sont situées dans la terre de secuime nous oblige à une reconstitution authentique de la vie spirituelle et matérielle des communautés roumaines et une plus forte inclination pour la connaissance, l'éclairage et l'appréciation de ce que la chercheur Ana Grama nomme "le monde des anonymes", des protopops, des prêtres est des philanthropes qui ont servi avec est autre temps à l'autel de l'église et de peuple où ils sont nés.

Dans la période de que nous occupons 1850-1914, les paroisses orthodoxes de "secuime", qui sont maintenant dans Covasna et Harghita, sont consignées non seulement dans le protopopiat Trois Chaises, comme nous étions incliner, peut-être de les chercher et de les trouver, mais aussi en autre protopopiats comme on a démontré: le protopopiat de Brasov II, le protopopiat de Cohalm (les paroisses Vârghiș, Les Grands Bățani et Les Petits Bățani), le protopopiat de Hăghig et de Vâlcele, le protopopiat de Mureșiu-Oșiorhei, le protosbiteriat de Gurghiu (les paroisses orthodoxes de Toplița), le protopresbiterat de Sighișoara, le protopresbiteriat de Haute Târnava (Vidacut), de Haute Turda et de Reghin (Toplița I și II). Tous ces locations, en conformité avec les informations des archives de l'église et des documents nommes ont été arondes, dans la période de que nous occupons, varié, la structure des protopopiats subit plusieurs de modifications avec la transition des paroisses en subordinations diverses, mais plus de tout l'arrondissement et le rearrondissement des filières. Donc, si à 1850 sont consignés 7 protopopiats qui ont arondes les locations nommes (maintenant dans Covasna et Harghita), à 1900 et 1918 ces locations sont présentes seulement dans 4 protopopiats, respectivement Trois Chaises, Cohalm, Sighișoara, Reghin. Dans le recensement du 1870, le numéro des croyants orthodoxes de Chaises Ciuc, Odorhei et Trois Chaises (Covasna et Harghita) était de 19 255 de total de la population de 383 918. Dans les annexes sont attachées plusieurs de tables dans qui nous avons essayé une synthèse pour l'organisation administrative et la fonctionnement des structures administratives locale de l'Église Orthodoxes Roumaine d'Ardeal dans la deuxième part de 19ième siècle et le début du vingtième siècle. Plus de cet fait on est reconstitué après les documents observés (des archives, les catalogues, les protocoles des âmes et des écoles, circulaires, inventaires etc.) des archives d'Église métropolitaine orthodoxe d'Ardeal dans Sibiu, des archives nationales Covasna, Harghita, Mureș et la celle du Centre Ecclésiastique de Documentation "Métropolitane Nicolae Colan" de Sainte George, la succession des prêtres et des protopops pour servir les autels saints, suivant aussi l'encadrage administrative-ecclésiastique dans la structure de protopopiats respectives, dans la période 1850-1918.

1. Organizarea administrativă și viața bisericească în protopopiatele și parohiile românești din „secuime” în a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX.

1.1. Organizarea administrativ-bisericească a credincioșilor români ortodocși după Uniație până la 1850.

Ne sunt foarte bine cunoscute împrejurările istorice în care s-a petrecut dezbinarea bisericească a românilor transilvăneni, în anii 1698-1701. Mitropolitul Atanasie cu protopopii săi au înțeles să facă o unire de principiu, în vederea obținerii unor drepturi social-politice, fiind condiționată de păstrarea integrală a

organizării bisericești ortodoxe, tradiționale. După această dată începea o nouă etapă în istoria Bisericii românești. Și-a încetat existența Mitropolia Ortodoxă a Transilvaniei; s-a pierdut autonomia sau independența Bisericii românești din Transilvania, căci în locul ei s-a creat o Episcopie unită, supusă arhiepiscopului romano-catolic maghiar din Esztergom.

Organizarea administrativă a vechii Mitropolii românești a fost suprimată, verigiile ei de legătură, protopopiatele încetându-și activitatea. Se înțelege că viața bisericească ortodoxă a continuat la nivelul comunităților, al parohiilor existente fără a mai fi încadrate într-o structură organizatorică de tipul parohie

- protopopiat - episcopie, respectiv mitropolie. Episcopul Andrei Șaguna face referire, la această situație creată, în Memoriul său din 1851 către Ministerul cultelor și Instrucțiunii publice, în care aducea argumente pentru restaurarea Mitropoliei Ortodoxe: „*Pentru aceea se desfăcură toate legăturile în biserică și între cei bisericesci, și mângăerea sufletescă suferi fără asemănare. Candidații de preoție trebuiau pe ascuns să călătorească în România sau Moldavia pentru primirea preoției*”¹. De aici aceștia aduceau cărți de slujbă tipărite la București sau la Râmnic.

Pentru protopopiile din „secuime”, procesul uniației s-a produs diferențiat. Parohiile din protopopiatul Trei Scaune (aflate tradițional în sfera de influență a Brașovului) au rămas în continuare ortodoxe (doar un număr de zece parohii au format Protopopiatul greco-catolic cu sediul la Poian), iar cele din Protopopiile Giurgeu și Odorhei au trecut în majoritate la greco-catolicism, la sfârșitul secolului al XVIII-lea.

Până în anul 1744, când încep marile lupte pentru apărarea Ortodoxiei, autoritățile habsburgice nu s-au interesat, mai îndeaproape, de atitudinea credincioșilor ortodocși față de uniație, considerându-i uniți pe toți deopotrivă, preoți și credincioși. Acesta a fost și motivul pentru care n-a mai fost ales un ierarh ortodox pentru preoții și credincioșii rămași ortodocși timp de șase decenii. Tot din această cauză, parohiile care nu acceptau preoți uniți își trimiteau candidații la hirotonie la București, la Râmnic, mai puțin la Buzău, Rădăuți și Iași².

Mai multe din ordinele imperiale și guvernamentale aveau prevederi prin care se dispunea stoparea legăturilor firești dintre credincioșii români ardeleni și cei din Moldova și Țara Românească. Prin cele trei decrete din 15 aprilie 1746, date de împărăteasa Maria Tereza se dispunea arestarea și pedepsirea celor hirotoniți în Țara Românească și Moldova³. La fel decretul imperial din 10 octombrie 1777, prevedea ca „preoții care sunt preoți în Valahia să nu primească parohii nicăierea”.

Aceste legături au continuat, s-au diversificat și amplificat. Despre această evoluție a evenimentelor vorbesc: sfințirea bisericii din Bixad, în 1845, de către mitropolitul Neofit al Ungrovlahiei, prezența în rândul ctitorilor bisericilor din Vâlcele, Mărcuș, Dobolii de Jos,

Araci ș.a., a unor boieri moldoveni și munteni, circulația unui număr impresionant de cărți bisericești tipărite în principalele centre tipografice de peste Carpați, datorite bisericilor din zonă de către frații întru credință și neam etc.⁴

În perioada 1701-1761 nu a existat ierarhie superioară ortodoxă în Transilvania. Între anii 1761-1796 au fost numiți pentru românii ortodocși ierarhi sârbi, dintre aceștia Ghedeon Nichitici și Gherasim Adamovici s-au identificat cu aspirațiile păstoritorilor, căutând să câștige anumite drepturi pe seama poporului român. Între anii 1796-1810 a urmat o îndelungată vacanță a scaunului episcopal de la Sibiu. În 1810, după 110 ani de întrerupere își va relua activitatea ierarhia ortodoxă de neam român prin alegerea și numirea lui Vasile Moga.

În 1761 este numit un locțiitor de episcop ortodox „administrator” pentru Transilvania, în persoana lui Dionisie Novacovici, episcop sârb la Buda. Lui îi datorăm cea mai veche statistică, (evidență) a clerului ortodox din Transilvania, din care aflăm că în 1767 activau 1224 de preoți, împărțiți în 44 de protopopiate; dintre aceștia el însuși a hirotonit aproximativ 200 (restul erau hirotoniți în Țara Românească și Moldova sau de unii ierarhi sârbi)⁵.

După el a fost numit episcop ortodox al Transilvaniei Sofronie Chirilovici, urmat de protopopul Ioan Popovici care a condus Eparhia până în anul 1784. Împăratul Iosif al II-lea se ocupă pentru numirea unui episcop ortodox pentru Transilvania. La recomandarea mitropolitului de Carloviț va fi numit arhimandritul Ghedeon Nichitici, fost diacon al lui Dionisie Novacovici care în cei patru ani de păstorire a fost unul din cei mai activi ierarhi numiți pentru Biserica ortodoxă din Transilvania. În dorința de a cunoaște modul în care și îndeplineau preoții misiunea și pentru a pune rânduială în viața bisericească, avea nevoie de o structură organizatorică bine gândită și de verigi de legătură între episcopie și parohiile care au continuat să ducă mai departe viața bisericească ortodoxă. Astfel la începutul anului 1786, a făcut o nouă arondare a eparhiei, multe din vechile protopopiate au fost reactivate, recreate, iar altele nou create, împărțind-o în 31 de protopopiate, cu 981 de familii. A făcut numeroase vizite canonice prin care convoca pe toți preoții la sediul protopopiatului lor, pentru a le cerceta

singheliile (cărțile de preoție) și protocoalele sufletelor (registrele parohiale) și pentru a le da felurite îndrumări cu privire la misiunea lor pastorală și la administrația parohială⁶.

1.2. Organizarea administrativ-bisericească a românilor greco-catolici (1701-1850).

Unirea românilor ardeleni cu Biserica Romei a cunoscut un drum sinuos pe întreg parcursul secolului al XVIII-lea, cu treceri ale parohiilor ortodoxe la greco-catolicism și reveniri ale acestora. Ca centru episcopal al Bisericii Greco-Catolice Unite a fost stabilit inițial orașul Alba Iulia. Reînființându-se însă la Alba Iulia Episcopia romano-catolică, reședința Bisericii unite a fost transferată la Făgăraș, Viena oferindu-i noului episcop Ioan Pataki și domeniul Gherlei. Aici nu exista un spațiu adecvat pentru episcop, Pataki fixându-și locuința în satul Sâmbăta de Jos. Făgărașul s-a dovedit impropriu ca centru episcopal, catedrala fiind revendicată de ortodocși. La 1736 în urma cererii episcopului Miku Klein, reședința a fost mutată la Blaj, având un venit anual dublu de 6000 de fl. față de reședința precedentă. Lui Micu Klein i-au urmat episcopii Petru Pavel Aron, Atanasie Rednic, Grigore Maior.

Între 1782-1830, Biserica Unită din Transilvania s-a aflat sub păstoria episcopului Ioan Bob, una din cele mai înfloritoare perioade din istoria bisericii. În timpul său a luat ființă Capitlul mitropolitan, au fost create numeroase fundații pentru studenți, elevi și cler; s-au ridicat biserici, s-au creat vicariatele Făgărașului, Hațegului și Rodnei; s-a dezvoltat învățământul. Împreună cu episcopul sârb de la Sibiu, Gherasim Adamovici, Bob a înaintat în anul 1791 Curții de la Viena, memoriul „Supplex Libellus Valachorum”.

După moartea episcopului Ioan Bob, în anul 1830, în fruntea Bisericii Greco-Catolice a fost numit Ioan Lemeni. Acesta împreună cu episcopul ortodox Vasile Moga, au semnat memoriul înaintat Curții imperiale de la Viena, prin care cerea drepturi naționale și politice egale cu ale celorlalte națiuni recepte din Transilvania. A patronat Adunarea Națională de la 1848 împreună cu Andrei Șaguna. Din 1850 i-a urmat în scaunul episcopal Alexandru Sterca Șuluțiu, primul Mitropolit al Arhiepiscopiei de Alba-Iulia și Făgăraș.

1.3. Parohiile și protopopiatele ortodoxe din „secuime”. Arondare și

structuri administrative în perioada 1850-1918.

Pentru perioada de care ne ocupăm 1850-1918 numeroase documente (Fonduri arhivistice, Șematisme, Cataloage, Protocoalele sufletelor și ale școalelor, circulare, inventare, etc.) din arhivele Mitropoliei Ardealului din Sibiu, Arhivele Naționale Covasna, Harghita, Mureș și cea a Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” din Sf. Gheorghe ne-au permis obținerea unor informații, și nu puține, despre organizarea administrativă și funcționarea structurilor administrative locale ale Bisericii Ortodoxe Române din Ardealul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Structura protopopiatelor în această perioadă a suferit numeroase modificări cu trecerea parohiilor în subordonări protopopești diverse, dar mai ales arondarea și rearondarea filiilor. Au existat mai multe arondări, reținem pe cele din anii 1843 (sub Episcopul Vasile Moga), 1871 (episcopul Andrei Șaguna), 1875, 1881, 1885, după această dată nu mai întâlnim modificări importante, cu excepția uneia sau două comune bisericesti (filii) din fiecare protopopiat care va trece în alt protopopiat decât cel dinainte. Este cazul comunei bisericesti Bățanii Mari, care până la 1890 era filie la Vârghiș (Vargias), în protopopiatul Cohalmului (Rupea), iar de la această dată se înființează ca parohie cu filiile: Aita Seacă, Valea Zălanului, Bodoș, Bățanii Mici, Herculian, Biborțeni, Baraolt.

Din circulara Episcopului Andrei Șaguna pentru convocarea sinodului diecesan din 12 aprilie 1850 aflăm câteva date generale despre organizarea administrativ-bisericească pe care a moștenit-o la venirea sa în Transilvania. Existau 40 de protopopiate ca verigi de legătură între Episcopie și parohii: „...am înștiințat despre acesta pe consistoriul diecesan (...) să iee parte toți D-nii protopopi eparchiali cu numărul 40...”⁷.

În „secuime” în 1850 parohiile ortodoxe, care astăzi se regăsesc în Covasna și Harghita erau arondate la cele 7 protopopiate care funcționau ca structuri administrative locale: protopopiatul Brașov II, protopopiatul Trei Scaune, protopopiatul Cohalmului (Rupea) (parohiile Vârghiș, Bățanii Mari și Bățanii Mici), protopopiatul Hăghigului și Vâlcelor, protopopiatul Gurghiului (parohiile ortodoxe din

Toplița), protopopiatul Sighișoarei (parohiile din zona Odorheiului), protopopiatul Târnavei Superioare (Vidacutul Românesc).

Această organizare administrativă a fost păstrată sau îmbunătățită cum vom vedea pe parcursul lucrării de față, prin schimbările care au survenit în urma arondărilor și rearondărilor. Valorificând informațiile din *Protocoalele sufletelor* pe anii 1857 și 1858 avem următoarea situație a arondării protopopiatelor și parohiilor ortodoxe care astăzi sunt în Covasna și Harghita.

Localitățile Dobârlău, Dobolii de jos, Chichiș, Lisnău, Ozun se aflau arondate la acea dată în **protopopiatul Brașov II**, având protopop pe Ioan Petric, cel care mai târziu îl vom găsi protopop peste trei protopopiate: Brașov, Trei Scaune și Hidveg (Hăghig).

Protopresbiteratul Trei Scaune era administrat de preotul din Mărtănuș, Nicolae Popescu. Cuprindea 8 comune bisericesti și 18 filii (Boroșneul Mic (azi Valea Mare) cu filia Sărămaș, Brețcu cu filia Canta, Cernatul inf. cu filiile Cernatul superior, Albiș, Canta Oșorheiu (azi cartier al orașului Tg. Secuiesc), Cernatul superior, Dalnic, Hațelea (Hătuica), Icafalău (Icafalău), Lețafalău (Leț), Maransfalău (Mărcușa), Mătișfalău (Mătiseni), Martinfalău (Mărtineni), Mócșa (Moacșa), Întorsura-Buzăului, Covasna cu filiile Zăbala, Pava și Pachia, Kezdi Mărtănuș (Mărtănuș) cu filiile Hilibul Mic și Ojdula, Sita-Buzău (Sita Buzăului) cu filia Barcani, Zagon cu filia Păpăuți). Singura comuna Poiana Sărată se administra singură încă din 1854 având protopop pe Ioan Băloiu:

Protopresbiteratul Hăghigului avea reședința la Elöpatok (Vâlcele) și protopop pe Ioan Moga. Cuprindea 13 comune bisericesti, dintre care Augustin cu filia Racoșul de sus, Teliu astăzi aparțin de Brașov.

Protopresbiteratul Gurghiului, protoprezbiter Ștefan Branea cuprindea parohia ortodoxă Toplița. La 1871 o vom găsi însă la protopopiatul Turda de sus (Anexa II), pentru ca din 1875 până în 1878 să fie arondată din nou Protopresbiteratului Gurghiului. În 1878 o vom găsi din nou la Protoprezbiteratul *Turdei superioare*, având preoți parohi pe Teodor Popoviciu (sfântit preot de episcopul Șaguna în 1851 de la care are și singhelia) și respectiv Georgiu Popescu (sfântit de mitropolitul Șaguna în 1869 de la care are

și singhelia) așa cum arată „Protocoalele parohiilor” din 1878/1879⁸. În *Registrele școlare* pe anul 1886-1887 și *Protocoalele parohiilor* pe 1887, parohiile Toplița I, respectiv Toplița II sunt arondate la protopopiatul Reghin, aici o vom găsi și la 1918⁹.

Protopresbiteratul Sighișoara în tractul Sighișoara, scaunul protobresbit. Sighișoara, protoprezbiter Zaharia Boiu cuprindea și Bodogaia infer. cu filiile Fiatfalău (Filiaș) și Uisechel (Secuieni); Galomfalău (Porumbenii Mari) – mare cu filiile Bitfalău (Betești), Betlenfalău (Beclean), Galomfalău Mic (Porumbenii Mici), Odorheiul sęc., Rugonfalău (Rugănești), Andrașfalău-unguresc (Andreeni), Praid.

În **Protoprezbiteratul Târnavei de sus** găsim Andrasfalău românesc (Săcel) având preot pe Ioan Haler; Boiu mare cu filia Boiu Mic – pr. Ilie Ioanoviciu; Jacul Român; Vidacutul Românesc cu filiile Vidacutul unguresc și Șoimușul mare – pr. Dragoș Naftanail.

În **Protoprezbiteratul Cohalmului (Rupea)** găsim parohiile Varghiaș (Vârghiș), Bățanii Mari și Bățanii Mici.

Această structură administrativ-bisericescă a protopopiatelor se menține până în 1871, când Mitropolitul Andrei Șaguna, simțind că puterile îi scad pe zi ce trece, din cauza bolii sale de inimă, a inițiat o nouă arondare a parohiilor încă din 1871. Proiectul noii arondări a fost propus abia peste doi ani, în ședința Consistoriului arhidiecezan din 5/17 aprilie 1873, și aprobat în Sesiunea Sinodului arhidiecezan din 1874.

1.3.1. Arondarea protoprezbiteratelor din Arhidieceza greco-orientală din 1873-1875.

Proiectul din 5/17 aprilie 1873 ne permite să constatăm mișcarea parohiilor și a localităților dintr-o parte sau alta, după criteriile geografice sau din alte motive care privesc o mai bună administrare a parohiilor. Urmărind localitățile care astăzi sunt în Covasna și Harghita vom vedea că acestea au fost arondate, în perioada de care ne ocupăm, variat. Le vom găsi astfel nu numai în protopopiatul Trei Scaune și Odorhei, ci și în alte protopopiate cum ar fi: protopopiatul Cohalmului-Rupea (parohiile Vârghiș, Bățanii mari și Bățanii mici), protopopiatul Hăghigului și Vâlcelor, Protopopiatul Mureșiu-Oșorheiului, protosbiteratul Gurghiului (parohiile

ortodoxe din Toplița), Protopresbiteratul Sighișoarei, protopresbiteratul Târnavei superioare (Vidacut), al Turdei și al Reghinului (Toplița I și II)¹⁰.

Proiectul de arondare din 1873 a fost aprobat în forma propusă în ședința Sinodului arhidiecezan din Sesiunea Sinodului arhidiecezan din 1874, de către Consistoriu și trimis apoi într-o circulară către toate protopopiatele și parohiile arhidiecezei¹¹. Au existat câteva schimbări pentru protopopiatele și parohiile care fac subiectul lucrării noastre, în sensul că unele comune bisericești au fost luate de la un protopopiat și adăugate altuia și avem acum **5 protopopiate în loc de 7** cum erau în 1850, respectiv 1857-1858. Astfel protopopiatul Brașov II și Protopopiatul Hăghigului rămân nearondate, comunele bisericești din aceste protopopiate fiind arondate protopopiatului Trei Scaune. Unele protopopiate au fost constituite din nou cum este cazul protopopiatului Odorheiului căruia îi sunt arondate comunele bisericești de la protoprezbiteratul Târnavei de sus:

„Conformu dispusetiuniloru congresuale din siedinti'a a XIII din 15 octobre 1870 și în legatura cu cele statorite de sinodulu arhidieceșanu in sesiunea din 1871 și sesiunea sinodului arhidieceșanu din anulu 1874 siedinti'a IV. și V. nrii prot. 24 și 27, Consistoriulu arhidieceșanu pune in lucrare arondarea protopresbiteratelor din arhidieceș'a gr. Ort. Romana a transilvaniei dupa cum urmêza: (...) 28. Protopopiatulu Odorheiului care „se compune din următoarele comune: 1. Bodogai'a 110 cu filele Fiatfaleu (Filiaș), Cristuru, 77, și Uischelu (Secuieni), 52; 2. Galomfaleulu-mare (Porumbenii Mari), 305, cu filele Odorheiu, 16, Paraidu, 3, Andrasfaleu (Andreeni), 10. Galomafaleulu micu (Porumbenii Mici), Caiadu, 39, Bitfaleu (Betești), 52; 3. Archit'a, 566 cu fili'a Bei'a, 267; 4. Sacelu (Andrasfaleu), 486, cu fili'a Sioimusiului ung. 63; 5. Jaculu românu, 292; 6. Sioartu, 309; 7. Vidacutulu rom. 411 cu fili'a Vidacutulu ung. 148; 8. Palosiu (Paloș, com. Cața, jud. Brașov), 1026; 9. Sangeorgiu, 735 cu filele Hovothiu, 16. Odaside, 10 și Chisimedu, 35; 10. Feleagu (Feleag, com. Vânători, jud. Mureș), 577 suflete, 11. Hasfaleu 631, 12. Zoltanu, 474

Se specifica totuși: „protoprezbiteratulu Ternavei de susu de astadi remane conformu conclusului sinodale din 1874, sied. V, Nr.

protoc. 27, p. II în statulu seu de astadi pana la devenirea lui in vacantia”¹².

La sfârșitul prezentării noii arondări din 1875, Consistoriul arhidieceșan adaugă pentru eventualele contestații: *„Comunele de la marginile protoprezbiteratelor arondate prin aceste au dreptu de a reclama pentru aneșarea lor la protoprezbiteratulu invecinatu in terminu de trei ani, la Consistoriulu arhidieceșanu și pre calea recursului la Sinodulu arhidieceșanu”¹³.*

Aceasta pentru că au existat precedente și vedem dintr-un document din anul 1861 din Arhivele Mitropoliei Ardealului, cum mai multe parohii în frunte cu parohii lor cer arondarea la Eleöpatak:

Documentul 619/1861

„...la Brețcu nu voim a ne administra, ba nu numai la Brețcu, dar nici la Brașov precum am înțeles că vor unii să ne tragă acolo.”

Dataț, Kiș Boroșneu 6 iunie 1861, Mihail Popovici-Boroșneu, Moisi Neagovici-Zagon, Alexie Neagovici-Întorsura Buzăului, Neculai Comșa-Sita Buzăulu,

Reținut, Spre știință...

Arondarea era însoțită de câteva dispoziții de aplicare a celor hotărâte de Consistoriu și Sinodul arhidieceșan, în ședința de lucru din 16 ianuarie 1875, referitor la constituirea protopopiatelor și arondarea parohiilor, respectiv a comunelor bisericești, semnate de arhimandritul Nicolae Popea, vicarul Arhiepiscopiei Sibiului, care vin să întărească cele menționate mai sus în sensul arondării variate a localităților bisericești greco-ortodoxe din Eparhia Covasnei și Harghitei. Nu le vom găsi niciodată numai în protopopiatul Trei Scaune, Odorhei, Reghin ci cum vom vedea și în alte protopopiate din Arhidieceza gr. ort. română a Transilvaniei.

„Dispusetiuni transitorie la punera în lucrare a celor de mai susu¹⁴:

I. a) Corporațiunile reprezentative (Comitatele etc.) actuali din protopresbiteratele desființate prin arondarea presenta incetêza din diu'a constituirei protopresbiteratelor in sensulu arondarei, și aprobarei Consistoriului arhidieceșanu, insarcinându-se cu transpunerea agendelor, respective a actelor și a administratiunei averei etc. in terminu de 8 zile corporatiuniloru constituite de nou; asemenea acele din protopresbiteratele, cari prin arondare au suferitu, prin luarea unoru séu altoru comune și adaugerea

loru la protopresbiteratele invecinate, ore cari schimbări, precum sunt protopresbiteratele Sabiului, Salistei și Avrigului.

b) Protopresbiteratele Sabiului, Salistei și Avrigului, Campiei, Treiscaunelor, Ternavei și alu Odorheiului se constituiesc de nou conformu dispozițiilor (...) până în ultimă februarie a.c., facendū cercuri noue electorali, alegendū sinodu, scaunu, comitetu protopresbit. precum și epitropia protopresbiterale.”

1.3.2. Structuri administrative surprinse de Șematismul Bisericii Ortodoxe-Orientale Române din Ungaria și Transilvania pe anul 1881 (întocmit în vremea Mitropolitului Miron Romanul):

În Șematismul pe 1881 al Bisericii Ortodoxe Orientale române din Ungaria și Transilvania avem prezentată arondarea protoprezbiteriatelor. Putem urmări și constata schimbările survenite de la arondarea din 1875 și revenirea la arondarea de dinainte de 1875. Dacă la 1875 se menționa „protopresbiteratul Brașovului, conformu conclusului sinodale din 1874 sied. V. Nr. prot. 27. p. II, remane până la devenirea în vacanția a protopresbiteratului Brasiovului II de astadi ne arondatu”¹⁵, în 1881 este din nou constituit, arondat în vechea lui formă, cuprinzând parohii din Trei Scaune, cum ar fi Chichiș, cu filiile Frakasvága(Lunca Calnicului, azi jud. Brașov) și Baștelec-Băcel (fiind menționat și preotul paroh, în persoana lui Veniamin Popoviciu); Lisneu cu filiile Bicfaleu și Maierusiu – paroh George Olariu; Ozun cu filiile Santión’a, Lahorfalu (Sântionlunca), Comoleu (Comolău) – paroh Veniamin Popovici, Doberleu – paroh Ioan Olteanu, Doboli inferiori – vacantă (la 1885 paroh era Nicolae Puia), Măgheruș – paroh Alecsandru Măerușan, Apața cu filia Ormeniș – paroh, Nicolae Goga.

Este din nou arondat **Protopresbiteratul Heghigului** (până în anul 1885), în tractul Heghigului, cu reședința protopresbit. la Vâlcele (Elöpatak) numărând 9772 de suflete. Acesta se compunea din următoarele parohii¹⁶: Agoștin (Augustin, azi, jud. Brașov) cu filia Racoșul de sus – preot Dămian Bucșa; Aita mare cu filiile Aita medie, Aita seacă, Baraolt, Baduș (Bodos), Chepeț (Căpeni) și Micșoara – preot Alexandru Ciucan; Arini cu filia Iareș – pr. Iosif Bucșa; Arpatac (Araci), vacantă; Belini – pr. Alecsiu Bucșa, Budila (azi, jud. Brașov) – pr. pr. Ioan Ianovicu; Heghig,

vacantă; Marcoș – pr. Georgiu Dogariu; Mikóujfalu (Micfalău) cu filia Bicsad – pr. Augustin Cosma; Săngiorgiu (Sf. Gheorghe) cu filiile Chilieni și Zalani – pr. Alecsiu Popoviciu; Teliu (azi, jud. Brașov), pr. Cristofor Dogariu; Vâlcele – pr. adm. Ioan Moga; Vama Buzăului (azi, jud. Brașov), pr. David Coman.

Localitatea Vargiaș (Vârghiș – azi în Covasna) cu filiile Bățanii mari, Bățanii mici, Bibarț (Biborșeni), Hermanu unguresc (Herculian), Filea(Filia), Oleștelec (Tălișoara) și Saldabuș (Doboșeni) – preot slujitor Ioan Păpuc este arondată în protopopitul Cohalmului¹⁷ cum am găsit-o și până acum.

Parohii ortodoxe care la 1875 se aflau în **Protopopiatul Odorheiului** acum în 1881 sunt arondate **Protopopiatului Sighișoarei** care avea reședința în orașul Sighișoara și 11608 suflete și cuprindea următoarele comune bisericesti¹⁸: Archita cu filia Beia – pr. Ioan Vătășan; Bodogaia infer. cu filiile Fiatfalău (Filiași) și Uisechel (Secuieni) – pr. Moise Tolan; Bundorf – pr. Ioan Curta; Daneș (azi, jud. Mureș) – pr. Nicolau Tătar; Ferihaz – pr. Zacharie Ganea; Galomfalău mare (Porumbenii Mari) cu filiile Bitfalău, Galomfalău mic (Porumbenii Mici), Odorheiul sęc., Rugonfalău (Rugănești), Andrasinfalău (Săcel) – pr. Atanasiu Onițiu; Hendorf – pr. Nicolau Dobre; Hetur – pr. Zacharie Boiu; Laslea mare cu filia Hoghilag – pr. Nicolau Gheaja; Netuș – Ioan Grecu adm. parohial; Roadeș – pr. Nicoalu Rău; Șaeș – Nicolau Brăndușe; Sas-Chiz – pr. Georgiu Șoneriu; Sas-Daia – pr. Ioan Bobeș; Seleușu mare cu filia Prod – pr. Ioan Lungoci; Sighișoara – Zacharia Boiu sen. Prot. Și Dimitriu Moldovan cap.; Țelină – pr. Nicolau Enciu; Trapold – pr. Sofroniu Brăndușe par. emer. și Ieroftieiu Gheaja par.

Protoprezbiteriatul Târnavei de sus este din nou arondat, după devenirea lui „în vacanția” în 1875, cuprinzând comune bisericesti din Protopopiatul Odorheiului. El avea reședința (în 1881) la Alma și un număr de 8845 de suflete. În Protoprezbiteriatul Târnavei de sus găsim Andrasfalău românesc având preot pe Iacob Adam; Boiu mare cu filia Boiu mic – pr. Ilie Ioanovicu; Jacul român – pr. Georgiu Maior; Vidacutulu românesc cu filiile Vidacutulu unguresc și Șoimușul mare – pr. Ioan Popescu¹⁹.

Dacă la 1875 parohia ortodoxă Toplița se afla în Protopopiatul Gurghiului, acum în

1881 o vom găsi în Protopopiatul Turdei superioare, având preot paroh pe Georgiu Popoviciu²⁰, ceea ce dovedește faptul că de la 1875 până la 1881 a mai existat o nouă arondare a protopopiatelor, urmând pe viitor să întărim aceste concluzii cu documentele care se află în Arhiva Mitropoliei Sibiului, nedescoperite, dar care pot aduce „lumină” în această problemă. Astfel în „Protocoalele parohiilor” din 1878/1879 găsim în Protoprezbiteriatul *Turdei superioare* arondate parohiile Toplița I și Toplița II cu un număr de 451 de familii (2875 de suflete), având preoți parohi pe Teodor Popoviciu (sfântit preot de episcopul Șaguna în 1851 de la care are și singhelia) și respectiv Georgiu Popescu (sfântit de mitropolitul Șaguna în 1869 de la care are și singhelia)²¹. În *Registrele școlare* pe anul 1886-1887 și *Protocoalele parohiilor* pe 1887, parohiile Toplița I, respectiv Toplița II sunt arondate la protopopiatul Reghin, aici o vom găsi și la 1918²².

Protoprezbiteriatul Trei Scaunelor avea în 1881 reședința la Brețcu și un număr de 8711 de suflete²³. Cuprindea următoarele comune bisericesti: Boroșneul mic (azi, Valea Mare) cu filia Sărămaș – pr. Michail Popoviciu; Brețcu – Spiridon Dimian adm. protopop. Dimitriu Coltofean – adm. paroh și Constantin Dimian – capelan; Cernatul inf. cu filiile Cernatul superior, Albiș, Dalnic, Hațelea (Hătuica), Icafalău (Icafalău), Lețafalău (Leț), Maransfalău (Mărcușa), Mățișfalău (Mățișeni), Martinfalău (Mărtineni), Moacșa și C. Vașarheiu Canta (azi, cartier în Tg. Secuiesc) – pr. Ioan Popescu; Covasna cu filiile Zăbala, Pava și Păchia – pr. Nicolau Comșa; Chezdi Martanuș cu filia Ojdula – pr. Nicolau Crisbășan; Întorsura Buzău – pr. Alecsiu Neagoviciu; Sitabuzău – pr. Ioan Dima, Zagon cu filia Păpăuți – pr. Moise Neagoviciu.

În registrele școlare pe anul 1886/1887 în protopopiatul Trei Scaune sunt cuprinse și parohiile care la 1881 intrau în componența protopopiatului Heghigului²⁴: Arini cu filia Iareși, Vama Buzăului, Teliu, Heghig, Mikoujfalú (Micfalău), Sângiorgiu (Sf. Gheorghe) cu filiile Chileni și Zalani, Vâlcele, Aita mare cu filiile Aita medie, Aita seacă, Baraolt, Buduș (Bodoș), Chepeț (Căpeni), Micloșoara, Agostin cu filia Racoșul de sus, și Poiana Sărată care la 1881 nu o găsim nici la Heghig nici la Trei Scaune.

1.3.3. Structuri administrative surprinse de Șematismul Bisericii Ortodoxe-Orientale Române din Ungaria și Transilvania pe anul 1895 (întocmit în vremea păstoririi Mitropolitului Miron Romanul):

Pentru localitatea Vargiaș (Vârghiș – azi în Covasna) cu filiile Bățanii mari, Bățanii mici, Bibarț (Biborțeni), Hermanu unguresc (Herculian), Filea (Filia), Oleștelec (Tălișoara) și Saldabuș (Doboșeni) – preot slujitor Nicolau Bucșa, nu este nici o schimbare, ea fiind arondată la protopopiatul Cohalmului (Rupea)²⁵ cu un număr de 14 663 de suflete, scaunul pprotobresbit. la Cohalm având protoprezbiter pe Nicolau Mircea.

Protoprezbiteriatul Reghin în tractul Reghin, reședința Reghinul sășesc, protoprezbiter Galaction Șagău, având 20101 suflete. Cuprindea: Toplița română – Oláh-Toplicza, Georgiu Popescu și Georgiu Maier – parohi, Dimitriu Moisiu – înv.²⁶

Protoprezbiteriatul Sighișoara în tractul Sighișóra, scaunul pprotobresbit. Sighișóra, protoprezbiter Dimitriu Moldovan, suflete 21504. Spre deosebire de anul 1881 acum primește, de la Protoprezbiteriatul Târnavei de sus, Andrasfalău românesc (Săcel), Oláh-Andrásfalvo – Georgiu Maior paroh și învățător; Boiu mare cu filia Boiu mic – Ilie Ioanoviciu; Vidacutulu românesc cu filiile Vidacutul ung. și Șoimușul mare – vacant. Mai cuprinde și Bodogaia infer. cu filiile Fiatfalău (Filiaș) și Uisechel (Secuieni) – Alexandru Boiu paroh (Anexa); Galomfalău-mare (Porumbenii Mari) cu filiile Bitfalău, Betlenfalău (Betești), Galomfalău mic (Porumbenii Mici), Odorheiu sec., Rugonfalău (Rugănești), Andrasfalău-unguresc (Andreeni) – Ioan Dan paroh²⁷.

Protoprezbiteriatul Trei Scaune avea reședința la Sepsi S. Georgiu, protoprezbiter Dimitrie Coltofean. La 1895, Protopopiatele Brașov II și Heghig (acesta încă de la 1885 nu mai era arondat) nu mai sunt arondate, comunele bisericesti care intraseră în cuprinsul lor la 1881, 1885, 1890²⁸ acum sunt arondate la Trei Scaune²⁹, după cum urmează: Aita Mare cu filiile Aita Medie, Aita Seacă, Baraolt, Baduș (Bodoș), Chepeț (Căpeni) și Micloșoara – paroh Alexandru Ciucan, exista școală comunală; Apața – vacantă – Nicolau Goga presbiter resignat; Arini cu filia Iarăși – Ioan Bucșa paroh, Andrei Bucșa învățător. Arpatac (Araci) cu filia Ariușd – Dionisiu Nistor paroh; Școală comunală; Belini

– paroh Alecsiu Bucșa, iar înv. Ioan Ciucan; Boroșneul mic (azi, Valea mare) cu filia Sărămaș – paroh Mihail Popoviciu, Georgiu Popoviciu înv.; Brețcu – Dimitriu Coltofean – adm. paroh, Spiridon Dimian prot onorific paroh și Constantin Dimian – capelan pers., Aron Pușcariu și Georgiu Teacă – învățători; Budila (azi, jud. Brașov) – Georgiu Ionescu paroh. Școală comunală; Cernatul inf. cu filiile Cernatul superior, Albiș, Canta Oșorheiu (azi, în Tg. Secuiesc), Cernatul superior, Dalnic, Hațelea (Hățuica), Icafalău (Icafalău), Lețafalău (Leț), Maransfalău (Mărcușa), Mățișfalău (Mățișeni), Martinfalău (Mărtineni), Mócșa – Augustin Micu paroh, Alexandru Ciucan – înv.; Kezdi Mărtănuș cu filiile Hilbul mic și Ojdula – Nicolau Crizbășan paroh, Ioan Sângeorzan – înv.; Chichiș, cu filiile Chichiș-Baștelec (Băcel) și Lunca (Lunca calnicului, azi, jud. Brașov) – Moise Grecean paroh, Dimitriu Stoian – înv.; Covasna cu filiile Zăbala, Pava și Pachia – Georgiu Furtună capelan și înv., Nicolau Dobroș – înv., iar în filia Zăbala Georgiu Marin înv.; Crisbav (azi, jud. Brașov) – Ioan Marin paroh; Dobărlău, Dobolló, cu filia Baștelec – Ioan Oltean paroh, iar în filie Georgiu Juga înv.; Doboli inf., Al-Doboly, cu filia Ilieni, Iliyefalva, Nicolau Puian, paroh, Ioan Popoviciu – înv.; Heghig, Hidvég (la 1181 era vacantă) – Iosif Bucșa paroh, Nicolau Marin înv.; Întorsura-Buzăului, Bodzaforduló, Alecsiu Neagoviciu paroh, Georgiu Negoiescu capelan, Georgiu Zacharia înv.; Lisneu cu filiile Bicfalău și Măeruș – Georgiu Olariu paroh; Marcoș, Márkos – par. Georgiu Dogariu, Michail Comșa înv.; Mikóujfalău (Micfalău) cu filia Bicsad, Malnaș și Tușnad-Augustin Cozma paroh, – Școli comunale; Ormeniș (azi, jud. Brașov) – Ioan Zichil paroh – Școală comunală; Ozun, Uzon, cu filiile Comoleu, Laborfalău și Sântion – Ioan Pop paroh – Școală comunală; Poiana-Sărată (azi, jud. Bacău) – Ioan Băloiu, prot. Onor.par.; Pavel Birț, înv.; Sepsi St.-Georgiu (Sf. Gheorghe) cu filiile Arcuș, Bodoc, Calnoc (Calnic), Chilieni, Ghidfalău și Zălanii – par. Alecsiu Popoviciu; Școli comunale; Sita-Buzău cu filia Barcani – Ioan Dima paroh, Nicolau Rusu înv.³⁰; Teliu, Nyén (azi, jud. Brașov) – Daniil Cojocariu paroh, Georgiu Dogariu înv., Vâlcele, Elöpatak cu filia Benedek-mező – par. Ioan Moga, Nicolau Rus înv; Vama Buzău – paroh David Coman; Zagon cu filia Păpăuți –

paroh Moise Neagoviciu, Alecsiu Neagoviciu, capelan.

1.3.4. Structuri administrative surprinse de Șematismul Bisericii Ortodoxe-Orientale Române din Ungaria și Transilvania pe anii 1907 și 1918 (întocmit sub păstorirea IPS Ioan Mețianu):

Protopresbiteriatul Brașov, protopresbiter Vasile Saftu.

Apața (azi, jud. Brașov), 417 suflete cu filia Ormeniș, 647 – paroh Ioan Hamsea (aici vom găsi această localitate până în anul 1918)³¹. În 1895 filia Ormeniș apărea ca parohie de sine stătătoare în protoprezbiteriatul Trei Scaune, paroh fiind Ioan Zichil, specificându-se faptul că exista și școală comunală; Măgheruș, 523 de suflete în 1907 și 619 în 1918 – paroh și înv. Alexandru Măerușan (în 1918 era vacantă, iar înv. era Vasile Bărbier)

În Protopresbiteriatul Cohalmului (Rupea), la 1907 se află arondată localitatea Varghiaș cu 162 de suflete (Vârghiș – azi în Covasna) cu filiile Bățanii mari, 187, Bățanii mici, 74, Hermanu unguresc (Herculian), 7, Filea (Filia), 15, Oleștelec (Tălișoara), 42 și Saldabuș (Doboșeni), 111 – același preot paroh Nicolae Bucșa ca și în 1881. Dimitriu Moldovan era protoprezbiter, ad. Protopopesc. Până la 1918 situația acetei localități cu filiile respective nu se schimbă, așa cum arată Șematismul Bisericii pe anul 1918 de unde aflăm și numele protoprezbiterului Ioan Bercan (în 1919 era adm protoprezbiterial al Cohalmului, Ieronim Buzea.) Preot paroh în localitatea Varghiaș este tot Nicolau Bucșa, el administrând și filiile respective³².

Protopresbiteriatul Reghin în tractul Reghin, reședința Reghinul săsesc, protoprezbiter Galaction Șagău, având 22388 de suflete. Cuprindea în 1907 localitatea Toplița română – Oláh-Toplicza cu 2689 de suflete (în 1918-1919 avea 3064 de suflete), parohi erau George Maier și Gavril Maier, iar Alimpiu Trif înv. (îi regăsim și în 1918)³³.

Protoprezbiteriatul Sighișoara, protoprezbiter Dimitriu Moldovan, suflete 20750. Cuprindea: Andrasfalău românesc (Săcel), Oláh-Andrásfalvo cu 407 suflete – Georgiu Maior paroh (în 1918 este prot. Tit Cheaja adm. paroh și Nicolae Marcu înv.); Boiu mare – azi, jud. Mureș (1134 de suflete în 1918), cu filia Boiu mic (268 de suflete în 1918) – Ilie Ioanoviciu și înv. Mihail Braga (în 1918 paroh

Ilie Ioanoviciu, în 1919 era George Dănilă paroh și Nicolae Oltean înv.); Bodogaia infer., 25 suflete (83 de suflete în 1918) cu filiile Fiatfalău (Filiaș) și Uisechel (Secuieni) – Alexandru Boiu paroh (situație asemănătoare și în 1918); Galomfalău-mare (Porumbenii mari), 226 de suflete (în 1918 are 122 de suflete) cu filiile Bitfalău (Filiaș), Betlenfalău (Beclean), Galomfalău mic – Porumbenii Mici (3 suflete în 1918-1919), Odorheiul sęc. (2 suflete în 1918-1919), Rugonfalău (Rugănești), Andrașfalău-unguresc – Andreeni (36 de suflete în 1918-1919) – parohie vacantă (la fel și în 1918); Vidacutul românesc (247 de suflete în 1907, iar în 1918, 278 de suflete) cu filiile Róa, 17 (19 suflete în 1918), Șoimușul mare, 1 și Vidacutul ung. (192 de suflete și în 1918), Bava și prediul Uilacul Vidacutului românesc (130 de suflete; 132 în 1918) – Ioan Popa paroh (În 1918 – paroh Ioan Popa, în 1919 era paroh Aurel Stoicovici și Eugenia Stoicovici înv.³⁴

Protopresbiteriatul Trei Scaune avea reședința la Brețcu, protoprezbiter Constantin Dimian. Cuprindea³⁵: Aita mare cu filiile Aita medie, Aita seacă, Baraolt, Baduș (Bodoș), Chepeș (Căpeni) și Micloșoara – vacantă, (în 1918 paroh era M. Bucșa); Apața a fost arondată la Protoprezbiteriatul Brașovului; Arini, 426 de suflete, cu filia Iarăși – Ioan Bucșa paroh, Andrei Bucșa învățător. (în 1918 număra 420 de suflete, paroh Ioan Bucșa); Arpatac (Araci), 684 de suflete, cu filia Ariușd – Aurel Nistor paroh (la fel și în 1918); Barcani, 1076 de suflete, paroh George Burlea (la fel și în 1918); Belini, 810 suflete – paroh Ioan Sângeorgean, înv. Ioan Crangă (la fel și în 1918); Boroșneul mic (azi, Valea Mare), 660 de suflete cu filia Sărămaș, 226 de suflete – paroh Ioan Marin, Ioan Sântimbreaan înv. (în 1918 mai are alte 4 filii: Boroșneul mare, Bită, Țofalu (Țufalău), Valea-mică; avea 789 de suflete, Sărămașul avea 317 suflete; Eremia Ticușan paroh și înv. Ioan Zaharia); Brețcu, 1417 de suflete (1593 de suflete în 1918), cu filiile Almaș (Mereni), Oituz – Constantin Dimian protopop și paroh, Georgiu Hamzea paroh, Aron Pușcariu și Georgiu Teacă – învățători (în 1918 înv. erau Aron Pușcariu și Ioan Ganea); Budila(azi, jud. Brașov), 958 de suflete – Georgiu Ionescu paroh, Iordan Curcubătă capelan. (în 1918 avea 1067 de suflete și era paroh Iordan Curcubătă); Cernatul inf. (173 de suflete în 1907, iar în

1918-143 de suflete) cu filiile Cernatul superior, Albiș, Canta Oșorheiu (azi, în Tg. Secuiesc), Cernatul superior, Dalnic, Hațelea (Hătuica), Icafalău (Icafalău), Lețafalău (Leț), Maransfalău (Mărcușa), Mățișfalău (Mățișeni), Martinfalău (Mărtineni), Mócșa – Ioan Rafiroiu paroh (iar în 1918-paroh George Coman); Chezdi-Mărtănuș (414 suflete în 1907, 453 de suflete în 1918) cu filiile Hilbul mic și Ojdula – Nicolau Crisbășan paroh, Eremia Ticușan înv. (la 1918 paroh era Ioan Dan); Chichiș (221 de suflete în 1907, iar în 1918, 262 de suflete), cu filiile Chichiș-Baștelec (Băcel) și Lunca (Lunca calnicului, azi, jud. Brașov – 112 suflete) – Moise Greceanu paroh. (la fel și în 1918); Covasna (960 de suflete) cu filiile Zăbala, Pava și Pachia – Georgiu Furtună paroh, Nicolau Dobroș și Alexandru Ciucan înv., iar în filie – Nicolau Furtună înv. (în 1918 parohia Covasna are numai filia Pachia, paroh Georgiu Furtună, iar înv. Alexandru Ciucan și Nicolae Dobros); Dobărlău (1029 suflete), Dobolló, cu filia Baștelec (Băcel) – Ioan Oltean paroh, Cornel Cosma înv., iar în filie Georgiu Iuga înv. (în 1918 apare fără filie și are paroh pe Iosif Tătulea); Dobolii inf. (558 de suflete în 1907, 662, în 1918), Al-Doboly, cu filia Ilieni, Iliyefalva – Ioan Toma, paroh, Nicolau Rădoi înv. (la fel în 1918, nu este menționat însă înv.); Heghig, Hidvég (416 suflete în 1907, 428, în 1918) – Iosif Bucșa paroh, Alexandru Bucșa înv. (în 1918 este vacantă; în 1919 paroh este Miron Bucșa); Întorsura-Buzăului (2330 de suflete în 1907, iar în 1918, 2635), Bodzaforduló – Georgiu Negoiescu, paroh, Georgiu Zacharia și Iosif Ludu înv. (în 1918 – paroh este tot George Negoiescu, G. Cerbu capelan, Nicodim Bâgiu și G. Iordache înv.); Lisneu, 258 de suflete, cu filiile Bicfalău și Măeruș – Georgiu Olariu – paroh (în 1918 avea 230 de suflete, iar Mihail Petru – paroh); Marcoș, Márkos (736 de suflete) – par. Georgiu Dogariu, Axente Moșoiu și Victor Zaharia – înv. (în 1918 avea 807 de suflete, Georgiu Dogariu paroh, George Purdu, înv.); Mikóujfalău – Micfalău, 810 suflete în 1907, 1034 de suflete în 1918) cu filia Bicsad, Malnaș și Tușnad – Augustin Cosma paroh (la fel și în 1918); Ormeniș – se află arondată la protoprezb. Brașov; Ozun, Uzon (147 de suflete, iar în 1918, 140 de suflete) cu filiile Comolău, Laborfalău și Sântion (Sântionlunca) – Ioan Pop paroh (Nicolae Rădoi paroh în 1918); Poiana-Sărată (azi, jud. Bacău, 1428

de suflete în 1907, iar în 1918, 1516) – par. Ioan G. Oltean, înv. Pavel Birt, Constantin Popoviciu (în 1918 Ioan Rafiroiu paroh, Pavel Birt înv.); Sepsi St.-Georgiu (Sf. Gheorghe, 288 suflete în 1907, 358 de suflete în 1918) cu filiile Arcuș, Bodoc, Calnoc, Chilieni, Ghidfalău și Zălanii – par. Iosif Popoviciu; (la fel în 1918); Sita-Buzău (1625 suflete în 1907, 2122 în 1918) cu filia Barcani – Ioan Dima paroh, Nicolau Rusu înv. (în 1918 – Ioan Dima paroh, Ioan Coman capelan); Teliu (azi, jud. Brașov) 1158 de suflete în 1907, 1325 în 1918), Nyén – Daniil Cojocariu, paroh, Nicodim Dogariu, înv. (Paroh Daniil Cojocariu în 1918); Vâlcele (646 de suflete), Elöpatok cu filia Benedek-mezö, 34 suflete – par. Ioan Moga (în 1918 – paroh Dumitru Soiu); Vama Buzău (azi, jud. Brașov – 1653 de suflete) – capelan și înv. Ioan Coman (în 1918 David Coman paroh, Ioan Modroi capelan și înv.); Zăbala în 1918 apare ca parohie separată cu 408 suflete, dar vacantă; Zagon (741 de suflete în 1907, 1038 de suflete în 1918) cu filia Păpăuți (247 de suflete) – paroh Alexe Neagoviciu, Georgiu Popoviciu înv. (în 1918 – paroh Alexe Neagoviciu, Ioan Ciora capelan, nu este menționat înv.)

1.3.5. Protopopiatul Ortodox Trei Scaune (1850-1918)

Primul protopop al Haromsekului (Trei Scaune) cunoscut cu numele este protopopul Crîstea care împreună cu alți 13 preoți ortodocși participase la „Sinodul care hotărâse Unirea cu biserica Romei”. O cronică mai nouă aparținând lui Dimitrie Eustatievici Grid, pe la 1782, ne spune că, Crîstea ar fi fost protopop atunci în Trei Scaune. Acesta era din Scheii Brașovului, fiul protopopului Staicu și se declară în public de două ori contra unirii cu catolicii la ancheta din 26 oct. 1699 și la instalarea lui Atanasie din 25 iunie 1701, iscălitura atribuită lui Crîstea dovedindu-se falsă, lipsind și numele ținutului „Haromsek” (Trei Scaune) peste care păstorea. În caz contrar brașovenii lui ortodocși, luptători din neam în neam, l-ar fi blestemat, ne mai având ce căuta între ei, dar ei au fost convinși și că el nu s-a abătut niciodată de la drumul drept și sigur al legii părintești, așa că, Crîstea păstorește în Scheii, bucurându-se de toată încrederea și prețuirea poporului timp de aproape patru decenii, ca dascăl din 1679, diacon din 1687, preot din 1691 până în 1716 când trece cel veșnice³⁶.

Al doilea protopop cunoscut cu numele și menționat în documente este popa Jipa din Scheii care, trecut la unire, a promis Episcopului că de-i va da protopopiatul îi va face pe toți să se unească. Despre popa Jipa, Simeon Hîrs informa că episcopul Atanasie I-a făcut protopop pentru Haromsec și Ciuc: „Oh, vai de sufletul lui că din faptele lui s-au unit Aromsecul și Ciucul”. Dumnezeu l-a pedepsit cu boală grea. Văzându-și greșeala a mers la Mitropolia București mărturisindu-și păcatul și acolo au murit. În 25 octombrie 1723, Mitropolitul Daniil îi trimisese carte de afurisenie lui Jipa și casei lui³⁷. Sub îndrumarea Episcopilor Ghedeon Nichitici și Dionisie Novacovici, în tot secolul XVIII, sediul protopopiatului refăcut Trei Scaune, a fost pe rând în localitățile Ozun, Dobolii de Jos, Cernaț, iar în secolul XIX sediul avea să fie la Brețcu, Vâlcele și Sfântu Gheorghe³⁸. Protopopului Jipa i-au urmat: preotul Toma Popovici, din Dobolii de Jos, (nu cunoaștem data numirii, este posibil să fie în legătură cu anul când Ghedeon Nichitici a reactivat protopopiatele, știm că în 1788 era protopop al Haromsecului); preotul Nicolae Popovici, din Cernațul de Jos, între anii 1791-1818.

Între 1818-1827, în urma hotărârii Consistoriului Episcopesc din Sibiu, este numit ca administrator protopopesc peste zonă, pr. Radu Verzea din Săcele, protopop al Brașovului. Între anii 1827-1835 a urmat ca administrator pr. Ioan Pop (Popescu) din Brețcu, apoi este numit Pr. Petru Pop din Brețcu, între anii, 1835-1853.

Episcopul Vasile Moga, reorganizează în anul 1843 protopopiatul Treiscaunelor și înființează alături de cel cu sediul în Brețcu, protopopiatul „Hăghigului și Vâlcelor”, având ca protopop pe pr. Ioan Moga din Vâlcele (1847-1868)³⁹. În perioada 1835-1853 a fost protopop al Treiscaunelor preotul Petru Pop din Brețcu, cunoscut luptător și lider de necontestat al românilor din zonă în timpul Revoluției de la 1848-1849. El a fost schimbat de episcopul Andrei Șaguna „din pricini binecuvântate”. Între anii 1853-1861, Protopopiatul Treiscaune a fost condus de pr. Nicolae Popescu din Mărtănuș, urmat de Ioan Petric, Episcopul Andrei Șaguna, comunicând numirea sa printr-o circulară a Consistoriului din 3 iunie 1861: „*Îndată ce a ajuns la cunoștința mea trista veste despre răposarea în Domnul a părintelui administrator proto-*

popesc Nicolae Popescu, am început a cugeta mai serios despre starea bisericească și școlară a tractului protopopesc al Treiscaunelor și cu părere de rău trebuie să mărturisesc că am aflat a fi foarte înapoiată și părăsită...Deci, din privire la împrejurările acestea, constrâns fiind de cerințele timpului de față și luând în băgare de seamă și rugămintea ce s-a așternut de către o parte a preoșimii noastre, am aflat de bine, în coînțelegere cu Consistoriul diecezan, a încredința administrarea tractului protopopesc al Treiscaunelor preacinstiei sale părintelui protopop al II-lea al Brașovului Ioan Petric”⁴⁰.

Protopopul Ioan Petric a manifestat o grijă deosebită pentru întocmirea numeroaselor *inventare de bunuri* ale bisericilor din parohiile protopopiatelor conduse de el (1854-1873). Dovezi ale unei gândiri bine organizate, pe care o poseda prin natura sa, prin educație și prin sentimentul imanent al responsabilității, ele s-au dovedit factori eficienți în revelarea și conștientizarea valorii practice a „averilor”, dar și a documentelor, cultivând și respectarea măsurilor șaguniene pentru ordonarea vieții administrative⁴¹.

Pe perioada cât Ioan Petric a condus cele trei protopopiate s-au clădit numeroase biserici: în Sita-Buzeu și Marcoș, două biserici în Nagy-Ajta și Sânpetru. La fel școli corespunzătoare în Vama Buzăului, Covasna, Întorsura Buzăului, Zagon, Brețcu, Poiana Sărată, Apața, Crisbav, Cernatu Săcelelor, Sânpetru, Prejmer, Bod, Feldioara, Rotbav, Măgheruș, Stupini, Brașovul vechi.

Au urmat trei protopopi din Brețcu: Spiridon Dimian (1873-1885), Dimitrie Coltofeanu (1885-1903)⁴², Constantin Dimian (1903-1920). Conducând destinele românilor ortodocși din Treiscaune, în perioada grea de deznaționalizare, dintre instituirea dualismului austro-ungar și înfăptuirea Marii Uniri, cei trei luminați protopopi au dovedit tact, discernământ, dar și demnitate și consecvență în păstrarea și afirmarea credinței și limbii române. Spiridon Dimian a mutat în 1882 (până în 1894) reședința scaunului tractual din Brețcu la Sf. Gheorghe, tocmai pentru a da o importanță mai mare acestei instituții românești. În 1894, Consistoriul arhidiecezan dă curs „repetițiilor cereri ale Protoprezbiterului Dimitrie Coltofeanu de a strămuta cancelaria protoprezbiterală la Brețcu „precum

și a Ți se da în administrare parochia II de acolo”⁴³.

1.3.6. Protopopiatul Poiana Sărată. Protopopul Ioan Beloiu (Băloiu).

La 1880 românii erau structurați în protopopiatele: Trei Scaune plus comuna Poiana Sărată, „care singură în o stare esemță se administreză independent; Hăghig și Brașov II, total 23000 suflete gr. ort.”⁴⁴. Petru Pop așa cum am arătat va obține în 1850 transferarea ginerelui său, capelanul Ioan Beloiu, în Poiana Sărată ca ajutor preotului-frate Gheorghe Pop, ceea ce i-a determinat pe unii să-l numească Poiana Sărată „satul Protopopului Petru Pop”. În 5 februarie 1854, Ioan Băloiu, parohul din Poiana Sărată, vine la Sibiu, la Consistoriu, unde tratează și cere în scris ca satul Poiana Sărată să fie scos de sub administrarea Protopopiatului Trei Scaune și să se autoadministreze prin parohul local, invocând și motivele care l-au îndreptățit la o asemenea cerere:

„Ecselenția Ta, Prea Osfințite Prea Luminat Doamne!

Niște împrejurări foarte însemnate îmi dau îndrăzneală a mă apropia de părinteasca bunătate a Ecselenții tale și a te supăra cu o umilită rugare. Satul Poiana Sărată care-le din mila Ecselenții Tale s-au încredințat mie spre păstorire, *zace dincolo de Vama Oituzului* din care pricină când avem noi vreo trebuință a veni la Brețcu, la Kezdi Martanoș sau într-alt loc dincoace de vamă, trebuie să ne supunem în vamă tuturor acelor forme cari sânt prescrise pentru streinii cari vin din provinciile turcești în împărăția noastră, ba și mai mult, când să naște vreo boală epidemică în Moldova, din care pricină să așază lazaret pentru călătorii, trebuie să stăm și noi în lazaret deopotrivă cu străinii.

De aci te vei îndura Exc.Ta a vedea că venirea noastră la locurile aflătoare dincoace de vamă este supusă la multe și mari greutăți, pe care trebuie să le întâmpinăm totdeauna, de câte ori avem trebuință, sau eu, sau vreun poporan al meu a veni la părintele administratorul protopopesc de la K. Martonoș. Din aceste pricini dară, îmi iau îndrăzneala a așterne Excelenții tale umilita rugare ca să te înduri a scoate satul nostru de sub administrarea lăudatului părinte și a încredința purtarea lucrurilor protopopești ale satului nostru parohului local, prin care părintească

dispoziție s-ar face creștinilor noștri o nespusă bunătate și mare înlesnire”.

Rezoluția este: „Fiind pricinile în mijloc aduse foarte însemnate, pentru aceea, spre înlesnirea parohului și a poporului din Poiana Sărată, se scoate de sub Protopopia Trei Scaunelor și se declară de parohie desine stătătoare, cu aceia ca, parohul va fi dator de 2 ori pe an a veni în persoană la Episcopie, și adică în 10 martie și în 10 septembrie, și a face relație despre toate câte s-au întâmplat în parohia aceea în privința lucrurilor care se țin de paroh și de protopop și despre starea bisericii și a școlii, [să] descopre numărul familiilor și al sufletelor, și strâns să le împlinescă ordinăciunile normative cele până acum eșite precum și cele ce vor eși spre viitor. Susținând Episcopia sieși drept de a trimite din vreme-n vreme comisariu la fața locului pentru încredințare despre starea lucrurilor (...). Despre care atât parohul sus atins, cât și administratorul protopopesc să se anunțe (...)”⁴⁵. Cu tot protestul, argumentele și acuzațiile protopopului Nicolae Popescu din Mărtănuș cum că „fostul protopop Petru Pop este cel mai întâi judecător în Poiana Sărată, al 2-lea, cantorul, frate-său, Gheorghe Pop, care este și notar în sat, al 3-lea, Părintele Ioan Băloiu ginere, care puțân gândește de a cinsti tistia bisericiească de la sine”, decizia Consistoriului rămâne valabilă⁴⁶.

Dintr-un reportaj publicat în Telegraful Român, 1857 aflăm informații prețioase despre această comunitate bisericească: „(...) După aceea, [edificarea bisericii] crescă acest sat întratâta de acuma numeră 170 case bine clădite, care formează mai cu seamă o uliță lungă, în al cărui mijloc se află biserica, scoală, vreo două bolte pe seama bisericii și a școlii și cârciuma și numără 887 de suflete [în 1882 erau 1300]. Casele sunt și în lăuntru curățite și I de. bine întocmite, de pot adăposti și oaspeți însemnați. Oamenii trăiesc cea mai parte cu cărăușia, unii cu plugăritul, cultura gradinelor și economia vitelor. De lături de sat, de cătră Uituz (Oituz), are mai mulre isvoară cu apă minerală, din care unele se întrebuițtează cu folosul bun asupra gușei. Într-o distanță de un pătrariu de ceas s-au aflat și băi de fer, care, cu vremea, de se vor tracta cuviincios, pot aduce mare însemnătate satului acestuia. Drumul, care duce la acest sat, și mai departe în Moldova, este bun și înlesnește mult alișveriușul”⁴⁷.

Protopopul Ioan Beloiu, om deschis înnoirilor, om al cărții și al inițiativelor majore, se pune la dispoziția lui Ioan Petric, inspector al școlilor românești în „secuime”, stăruind pentru progresul școlilor, pentru dotarea școlii din Poiana Sărată și înființarea unui fond școlastic. În anul 1882, preotul Ioan Beloiu – tot protopop „unicat” –, ni se relevă ca un personaj deosebit de interesant în relatările unui... excursionist de la Slănic Moldova, care, în plină vară, lângă Pasul Oituzului se trezește în satul care-l impresionează în mod deosebit: așezat în mijlocul unei poieni înconjurat de munți, cu 1300 locuitori, roți români, „afară de vreo treideci de Unguri, impiegați de la vamă”. Cu „case bine zidite, curate, încăpătoare, încât ar putea foarte bine sta în mijlocul unui târg, cum e Bacăul sau Romanul”, drum curat și bătucit („ca-n palmă”). Nici un locuitor nu plătea mai mult de doi galbeni pe an, nici la stat, nici la comună, avea profesor care mergea la cursuri de „reciclare”, după ce absolvise 7 clase gimnaziale și vreo două pedagogice; avea și leafă de 250 fl. pe an, casă și lemne, cu mulți elevi, de la care mai primea 120 fl. pe an. Dumineca toți țărani merg la biserică (nu la crâșmă). „Cea mai interesantă și mai originală figură din sat este aceea a părintelui *Ioan* Băloiu, care ține loc de protopop pentru toată regiunea; el e cunoscut mai bine sub numele familiar de părintele Ioniță. Casa lui, model de gospodăria, este situată în fața bisericii și este cea mai primitoare din câte am întâlnit vreodată. Orice călător din România, care voiește să vadă Poiana Sărată, trage la părintele Ioniță ca la el acasă. Masa părintelui e a tuturor; vinul părintelui, e vinul tuturor. Întru cât privesce vinul mai cu seamă, n-avem decât să aducem laude părintelui Ioniță, care înțelege și stimează tot ce-i vechiu românesc; un Odobesci al seu de la 1851, ar fi demn și de un Metropolit. Părintele însuși, un bătrân de vreo șese-deci și cinci de ani, cu o frumoasă barbă albă, verde încă și hazliu, e omul *cel mai simpatic din lume*. (...) Lasă că *are o* cultură deosebită, care cu greu s-ar putea întâlni la preoții de dincoace” știe totul despre România, cât și despre Ungaria. „(...) *Pe masa* lui vezi ziare românești, ungurești, nemțești” dovedindu-se și un bun vorbitor („știe să-și spună cuvântul”). Se declarase „Prieten și admirator al lui Șaguna, inamic al politicii de pasivitate (...) pe lângă un om blând, deștept învățat, un

mare patriot”!⁴⁸ Ioan Beloiu a murit în 14/26 februarie 1897, la 78 de ani, după 47 de ani de slujire la altarul Bisericii. Astfel 43 de ani comuna bisericească Poiana Sărată se va administra singură de către „protopopul Ioan Beloiu”. El este unicat în sensul că este protopop peste o singură comună bisericească, în timp ce Ioan Petric era protopop unicat peste trei protopopiate. După 1897, Poiana Sărată o vom întâlni la Protopopiatul Trei Scaune.

1.3.7. Protopopiatul Ortodox al Hăghigului și Vâlcelelor (1843-1868)

Episcopul Vasile Moga, reorganizează în anul 1843 protopopiatul Treiscaunelor și înființează alături de cel cu sediul în Brețcu, protopopiatul „Hăghigului și Vâlcelelor”, având ca protopop pe pr. Ioan Moga din Vâlcele (1843-1868). Sediul protopopiatului ortodox al Hăghigului a fost la Elöpatak (Vâlcele) până în 1868 când este administrat de protopopul Ioan Petric. În anul 1872 administrator protopopesc este Ioan Moga Junior. La noua arondare a protopopiatelor, așa cum am arătat mai sus, al cărei proiect a fost publicat în 1873 în Telegraful Român și aprobat în 1875, protopopiatul Hăghigului nu mai este arondat, comunele sale intrând în componența Protopopiatului Trei Scaune. În 1881 este din nou constituit, arondat în vechea lui formă, iar din 1885 până la 1918, comunele sale bisericești le vom găsi arondate la Trei Scaune.

Ioan Moga și-a desfășurat activitatea în condiții speciale și de mare responsabilitate cu mari piedici din partea autorităților civile. A avut însă totdeauna, alături, pe românii din Țară, mai ales pe cei veniți în stațiune la băi. Un document din 1859 vorbește despre acțiunea preotului Ioan Neagovici din Aita Mare și a protopopului de a obține aprobarea episcopului Andrei Șaguna pentru ca ei să meargă din nou după ajutor în Țara Românească, pentru refacerea turnului bisericii care se surpase, invocând sprijinul promis de Mitropolia din București și cererea obștii din Aita Mare de a merge după acest ajutor⁴⁹.

Ioan Moga, paroh la Vâlcele, protopop *mogaian* (de pe vremea episcopului Moga și rudă cu acesta) a participat la „Sinodul electoral celebrat la Turda” (alegerea lui Andrei Șaguna din 1847) ca *vicepresbiter* la Vâlcele din Comitatul Alba de Sus. A fost

printre ai săi și la Adunarea națională de la (1848). Din protopopiatul său s-au adunat pentru catedrala din Sibiu – în colecta șaguniană – 169, 43 fl. etc. Asemenea colegilor Petru Pop și Ioan Petric, Ioan Moga naviga printre conflicte potențiale și reale, cu adversari de tot felul, lupta și ceda după cum interesele majore o impuneau, într-un cuvânt, se încadra perfect în politica șaguniană a vremii⁵⁰. Protopopiatele din spațiul arcului intracarpatic au simțit însă în mod dureros moartea bunului protopop Ioan Moga, în deplinătatea forțelor sale creatoare, când, atât superiorii, cât și enoriașii din întreaga zonă mai așteptau încă multe realizări din partea sa. A lăsat în urma sa pe preteasă și „în cea mai profundă jale” cu „4 orfani și adecă un fiu de 20 ani, studinte în Classa VII gimnasiale, 3 copiliție dintre care una de 10 ani, alta de 5 și cea mai mică de 9 luni”.

Consistoriul arhidiecezan (mitropolitul Andrei Șaguna), îi va atribui funcția de administrator al scaunului vacantat (Protopopiatul Hidvegului) lui Ioan Petric în special pentru capacitățile sale superioare și apreciate. Totodată, înțelegând, în esență, graba văduvei Moga și a credincioșilor din Vâlcele, de a-l cere ca preot pe tânărul elev Ioan Moga, păstrându-și judecata rece și dreaptă, decide: „(...) fiul protopopului reposat să continue studiile sale pana la absolvarea gimnasiului, spre binele său și al bisericii, apoi se va primi la seminarium, se fia stradalnic în studii, să se îndeletnicescă în cântarea bisericească⁵¹.

Inventarele însă din anul 1873 pentru „singuratecele parohii pe anul 1872 din tractul Hăghigului” sunt trimise la Sibiu de Ioan Moga fiul, *administrator protopopesc*, cum va apărea în *Șematistml din Calendarul șagunian*, denumit în această funcție în anul 1872, după propria mărturisire⁵².

1.3.8. Parohiile românești din Toplița – Protopopiatul Ortodox Reghin.

În Toplița este consemnată, încă de la începutul secolului al XIX-lea, existența a două biserici și doi preoți. La altarul acestor lăcașuri de cult au slujit adevărate dinastii de preoți, familia Popeștilor și Familia Maierilor, mereu preocupați de grija de a-și asigura un succesor din familie⁵³.

Parohiile ortodoxe românești din zona Topliței în perioada 1850-1918 au aparținut, în urma arondărilor efectuate, protopopiatelor:

Gurghiului, Turda de sus, Reghin (din 1885-1918).

Din inventarul parohiei ortodoxe întocmit în anul 1854, aflăm că parohia Toplița aparținea Protopopiatului Gurghiului și avea două lăcașuri de cult:

- 30 septembrie 1854. „Inventariu Peste Moșia bisericeii gr. Resăritene din Toplița, precum și peste moșia preoțască /:canonica porțio:/ (...)

1. Biserica cu țintirimul îngropătoare comunale, are stânjini în lungime de 80, în lățime 32. Se mărginește de către răsărit cu școala comunale – mestecată – de cătră amiază cu ulița satului, de cătră apus cu grădina preotului gr. Catholic, de cătră miază noapte cu biserica gr. catolică.

2. Școla Comunale – mestecată –, are stânjini în lungime 12, în lățime 6. Se mărginește de către răsărit și amiază zi cu ulița satului, de cătră apus cu țintirimul bisericeii gr. resăritene, ear de cătră miazănoapte cu locul Eclejii greco-catolice.

3. Biserica a II-a din Cutul ciobotanilor, cu țintirimul său, are stânjini în lungime 20, în lățime 18. Se mărginește de cătră răsărit și amiază zi cu ulița satului, de cătră apus și miazănoapte cu grădina lui ciobotă Iacob, care a fost și donat acest loc de biserică înainte cu vreo 20 anni.

S-au scris în Toplița (...) prin Teodor Popovici, paroh I Topliții, Gregoriu Branea mp, parohul II Topliții. Ioann Criste, curatore primariu, Ujilă Vasile, bice curatore (...)” și jurați, cu semnături autografe doar la parohi⁵⁴.

Tânărul preot Gregoriu Branea s-a stins din viață la sfârșitul anului 1856 și parohia a II-a din Toplița va rămâne vacantă și va constitui o problemă în ce privește disputa pentru ocuparea ei între preotul Teodor Popovici și cei care urmau să o administreze sau se prezentau la concurs⁵⁵. Până în 1858 parohia a II-a a fost administrată de preoții Ștefan Fracaș și Marcu Brici⁵⁶. Din 1858-1862 va fi administrată de Teodor Popovici, parohul din Toplița I, iar în documente va semna ca paroh al Topliței fără să specifice numărul parohiilor, fiind înclinați să credem că parohia a II-a dispăre⁵⁷. În anul 1863 Consistoriul îl numește pe preotul Teodor Stoica pentru administrarea parohiei II, dar nu fără opoziții dure, acuze, defăimări și neînțelegeri din partea preotului Teodor Popovici⁵⁸.

Preotul Teodor Stoica, confirmat între timp ca paroh, va rămâne în această funcție până în anul 1869, urmat de preotul George Popescu, fiul preotului Teodor Popescu⁵⁹. La moartea preotului Teodor Popescu, fiul va administra parohia Toplița I până în anul 1885 când va prelua ca paroh parohia Toplița I⁶⁰. Astfel revin în actualitate din nou luptele pentru ocuparea postului vacant din parohia Toplița II, de data aceasta între familia Popeștilor și familia Maierilor, aceasta din urmă câștigă și îl găsim preot paroh în Toplița II pe George Maier⁶¹.

Despre parohiile ortodoxe din zona Toplița avem numeroase informații în contextul strădaniilor pentru edificarea *bisericii de piatră* pe toată perioada 1866-1883 a desfășurării lucrărilor. În anul 1865 se deschide și „dosarul construirii bisericii din Toplița”, dosar care, timp de două decenii, va aduna în sine sute de file ce relevă tocmai complexitatea realizării acestui edificiu⁶².

Când au pornit toplițenii pe acest drum, în anul 1865, Protopopul Iosif Brancovean, simplu, sincer, optimist și în duhul adevărului scrie din Idicel în această chestiune Mitropolitului Andrei astfel⁶³: „Comunitatea noastră Bisericeasca din Toplita, poporata de 700 familii, avand o Bisericutie foarte vechie si mica de lemn încat la ascultare Santei Liturgii abe 1/5 parte de popor pot se incapa, iara celelalte patru parti de popor cant se siaza (să șează nn) pe afară sub Servitiul Dumnezeiesc, aceasi comunitate inca in 6 ianuarie a.c. în Zioa Botezului Domnului nostru Iisus Hristos vazindu-se sbicuilata pe afara in timp de earna, s-au invoit a se apuca spre a-si zidi o alta Biserica spre care scop au si incheieat si subscriu Protocol (...) dupa care au pregatit si un Plan (...) ca Biserica aceea se fie din Material Solid de peatra (...)”, fapte pentru care și cer binecuvântarea Înaltului Ierarh.”

După nici 2 ani, când constată comunitatea ortodoxă că pentru a-și clădi biserica cea nouă, „din material solid”, un alt teren solid de construcție decât cel pe care-l ocupa biserica cea veche nu primește din partea autorităților, cere, aparent în firea lucrurilor, tenace și de neclintit, binecuvântarea de la Conzistoriu pentru... a-și muta „cele sfinte” sub turnul bisericeii celei vechi, unde vor și continua „servitiul Dumnezesc”⁶⁴.

Din partea Conzistoriului sibian și a Mitropolitului Șaguna au căpătat cu ușurință

binecuvântarea cerută și apreciată ca o modalitate eficientă de adaptare la condițiile concrete de viață. Toplițenii încurajați și întăriți cu această binecuvântare nu au renunțat la proiectul lor doar pentru că oficialitățile puneau tot felul de piedici, tocmai cu intenția de a-i face să renunțe la ceea ce și-au propus și își vor vedea dorința împlinită în 1900 la prima sfințire a bisericii celei noi de piatră și la a doua sfințire în anul 1903.

Sfințirea din 1900, bine mediatizată, a fost cu totul modestă când a ajuns să fie comparată cu cea din vara anului 1903, care deși a avut în vedere mai ales sfințirea iconostasului, a devenit una deosebită prin prezența mitropolitului Ioan Mețianu și a asesorului consistorial Miron Cristea.

O considerație finală

Parohiile ortodoxe din „secuime” care astăzi sunt în Covasna și Harghita în această perioadă 1850-1918, sunt consemnate nu numai în protopopiatul Trei Scaune și Odorhei, cum eram poate înclinați să le căutăm și să le găsim, ci așa cum am demonstrat și în alte protopopiate, cum ar fi: protopopiatul Brașov II, protopopiatul Cohalmului (parohiile Vârghiș, Bățanii mari și Bățanii mici), protopopiatul Hăghigului și Vâlcelelor, Protopopiatul Mureșiu-Oșiorheiului, protosbiteriatul Gurghiului (parohiile ortodoxe din Toplița), Protopresbiteratul Sighișoarei, protopresbiteriatul Târnavei superioare (Vidacut), al Turdei superioare și al Reghinului (Toplița I și II)⁶⁵. Toate aceste localități, conform informațiilor din Șematismele Bisericii și din documentele amintite au fost arondate, în perioada de care ne ocupăm, variat, structura protopopiatelor suferind numeroase modificări cu trecerea parohiilor în subordonări protopopești diverse, dar mai ales arondarea și rearondarea filiilor. Astfel dacă la 1850 sunt consemnate 7 protopopiate cărora le sunt arondate localitățile amintite (astăzi în Covasna și Harghita), la

1900 și 1918 localitățile respective le vom găsi numai în 4 protopopiate respectiv Trei Scaune, Cohalm, Sighișoara, Reghin.

La Recensământul din 1870 numărul credincioșilor ortodocși din Scaunele Ciuc, Odorhei și Trei Scaune (Covasna și Harghita) se ridica la 19.255 din totalul populației de 315.564, iar la recensământul din 1900 sunt înregistrați 29.031 din totalul populației de 383.918 (vezi tabelele nr. 1 și nr. 2).

Cunoașterea câtorva *file din cartea vie* a istoriei Bisericilor românești din așa zisul ținut al Secuimii (denumire dată și păstrată prin prisma elementului majoritar) ne obligă la o reconstituire autentică a vieții spirituale și materiale a comunităților românești, și mai mult aplecare spre cunoaștere, luminare și apreciere asupra ceea ce cercetătoarea Ana Grama numește „lumea anonimilor”, a protopopilor, a preoților și binefăcătorilor ce au slujit cu timp și fără timp la altarul bisericii și neamului în care s-au născut. La anexe am atașat mai multe tabele în care am încercat o sintetizare despre organizarea administrativă și funcționarea structurilor administrative locale ale Bisericii Ortodoxe Române din Ardealul celei de a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Mai mult este reconstituit după documentele cercetate (Fonduri arhivistice, Șematisme, Cataloage, Protocoalele sufletelor și ale școalelor, circulare, inventare, etc.) din arhivele Mitropoliei Ardealului din Sibiu, Arhivele Naționale Covasna, Harghita, Mureș și cea a Centrului Ecleziastic de Documentare „Mitropolit Nicolae Colan” din Sf. Gheorghe, șirul preoților și al protopopilor care s-au succedat la slujirea altarelor sfinte, urmărind și încadrarea administrativ-bisericească în structura protopopiatelor respective, în perioada 1850-1918.

Drd. Nicoleta PLOȘNEA

Tabele – Tables

Tabel nr. 1 Populația Scaunelor secuiești la recensământul de la 1869-1870 sub raport confesional.

Scaunul	Populația totală	Ortodoxă	Greco-cat.	Romano-cat.	Reformată	Evanghelică	Unitariană	Evrei	Alte confesiuni
Ciuc	107285	64	16753	88639	155	177	34	305	1158
Trei Scaune	110055	13890	2228	38685	50097	192	4689	271	3
Odorhei	98224	5301	13326	15683	49898	310	6326	1511	43
Mureș	92398	1873	1942	34729	36272	267	22770	335	36
Județul Târnava	94895	19574	34949	4236	16024	14312	3925	1254	621

Datele au fost extrase din Varga, Varga E. Arpad, *Erdély etnikai es felekezeti statisztikája...* (Statistica etnică și confesională a Transilvaniei...), pag. 15-17.

Tabelul nr. 2 privind coroborarea populației după limba maternă și confesiune în comitatele Ciuc, Trei Scaune, Mureș-Turda, Odorhei și Târnava Mică, în 1900, 1910.

	Ciuc		Trei Scaune		Odorhei	
	1900	1910	1900	1910	1900	1910
Populația totală	128382	145720	137261	148080	118275	124173
Români	15936	18032	19439	22963	2928	2840
Maghiari	110963	125888	116755	123518	112607	118458
Germani	1062	1080	363	617	2225	2202
Alte naționalități	421	720	704	982	515	673
Ortodocși	169	188	24761	28077	4101	4020
Greco-catolici	21100	23724	2465	3052	1387	1508
Romano-catolici	104287	117351	45681	49654	41893	45116
Reformați	956	1689	57861	60030	40237	41632
Evangheliști	241	263	456	765	2830	2991
Unitarieni	103	140	5102	5228	26614	27567
Izraeliți	1518	2357	901	1222	1204	1313
Alte confesiuni	8	8	34	52	9	26

Datele au fost extrase din Varga E. Arpad, *Erdely etnikai es felekezeti statisztikája...*, pag. 52-53.

Note – Notes

1. Ilarion Pușcariu, *Metropolia românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, Tiparul Tipografiei Archiepiscopale, 1900, p. 93; a se vedea și la Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș*, Cluj-Napoca, 1992, p. 216.
2. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Românești din Transilvania...*, p. 215.
3. *Ibidem*, p. 216.
4. Apud Lăcătușu, Vasile Lechințan și Violeta Pătrunjel, *Românii din Covasna și Harghita. Istorie. Biserică. Școală Culturală*, de Ioan Editura Grai Românesc, Miercurea-Ciuc, 2003, p. 140.
5. Mircea Păcurariu, *op.cit.*, p. 223.
6. *Ibidem*, p. 226
7. Ilarion Pușcariu, *Metropolia Românilor Ortodocși din Ungaria și Transilvania*, Sibiu, 1900, p. 60.
8. Arhiva Mitropoliei Ardealului, Fond *Protocolul parohiilor*, inv. 787/1879 (în continuare AMA).
9. AMA, Fond *Conspecte școlare*, inv. 869, 1886/1887; AMA, *Fond Protocoalele parohiilor*, inv. 795/ 1887.
10. Proiectul Consistoriului arhiepiscopale pentru aronadrea protopresbiteratelor din arhiepiscopale, în „Telegraful român”, nr. 26, Anul XXI, Sibiu, 1/13 aprilie 1873, pag. 1-2.
11. Arhivele Naționale Direcția Județeană Covasna, *Parohia ortodoxă Cernatul de Jos*, Fond 164, Dos. 25, p. 3; „Telegraful român” nr. 11, anul XXIII, Sibiu, 6/8 aprilie 1875.

12. „Telegraful român” nr. 12, Anul XXIII, Sibiu, 9/21 februarie 1875, p. 1.
13. *Ibidem*.
14. *Ibidem*.
15. *Ibidem*.
16. Cf. *Șematismul Bisericii ortodoxe-orientale române din Ungaria și Ttransilvania în Calendariu pe anul comun de la Christos 1881 sau*, Editura și tipariul tipografiei arhidicesane, Sibiu, 1881, p. 49. (în continuare *Șematismul... 1881*, p.)
17. *Ibidem*, p. 45.
18. *Ibidem*, p. 55.
19. *Ibidem*, p. 56.
20. *Ibidem*, p. 57.
21. Arhiva Mitropoliei Ardealului, *Fond Protocolul parohiilor*, inv. 787/1879.
22. AMA, *Fond Consecte școlare*, inv. 869, 1886/1887; AMA, *Fond Protocoalele parohiilor*, inv. 795/ 1887.
23. Cf. *Șematismul... 1881*, p. 56.
24. AMA, *Fond Consecte școlare*, II, inv. 870/ 1886-1887.
25. Cf. *Șematismul Bisericii ortodoxe-orientale române din Ungaria și Ttransilvania din Calendariu pe anul comun de la Christos 1895 sau*, Editura și tipariul tipografiei arhidicesane, Sibiu, 1895, p. 56. (în continuare *Șematismul... 1895*, p.)
26. *Ibidem*, p. 72.
27. *Ibidem*, p. 75-76.
28. Cf. *Șematismul... 1885 și Șematismul... 1895*, p. 53,
29. Cf. *Șematismul... 1895*, p. 78-79; Arhiva Centrului Ecleziastic de Documentare „Nicolae Colan” din Sf. Gheorghe, *Fond Protopopiatul Ortodox Trei Scaune*, Dosar 244/1893.
30. Din punct de vedere administrativ satul Barcani a aparținut de la înființarea sa de comuna Zagon, din punct de vedere bisericesc, localitatea a fost filie la parohia Sita Buzeului până în 1902, când se organizează ca parohie de sine stătătoare.
31. Cf. *Șematismul Bisericii ortodoxe-orientale române din Ungaria și Ttransilvania din Calendariu pe anul comun de la Christos 1907 sau*, Editura și tipariul tipografiei arhidicesane, Sibiu, 1907, p. 57; *Șematismul Bisericii ortodoxe-orientale române din Ungaria și Ttransilvania din Calendariu pe anul comun de la Christos 1918 sau*, Editura și tipariul tipografiei arhidicesane, Sibiu, 1918, p. 150.
32. *Ibidem*, p. 63; *Ibidem*, p. 159.
33. *Ibidem*, p. 84; *Ibidem*, p. 182.
34. *Ibidem*, p. 88-90; *Ibidem*, p. 187-188
35. *Ibidem*, p. 91-93; *Ibidem*, p. 190-192.
36. Ștefan Meteș, *Românii din Țara Bârsei, a Făgărașului și din Trei Scaune – Secuime și Unirea cu Roma*, în *Mitropolia Ardealului*, revista oficială a Arhiepiscopiei Sibiului și a Episcopilor Clujului și Oradiei, Anul VIII nr. 1-3, Redacția și Administrația: Arhiepiscopia Ortodoxă Română, Sibiu, 1963, p. 125-126.
37. Apud, Ioana Cristache-Panait, *Plângerea lui Constantin Vodă Brâncoveanu în Transilvania*, în „Angvstia”, nr. 6, Sfântu Gheorghe, 2001, pag. 43-54.
38. Apud Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan și Violeta Pătrunjel, *op.cit.*, p. 145.
39. *Ibidem*, p. 143-145.
40. AMA, doc. 541, 1861.
41. *Ibidem*.
42. A se vedea Anexa III cu documentul din dosarul nr. 192 /1884 din Arhiva Centrului Nicolae Colan, *Fond Protopopiatul Ortodox Trei Scaune*, despre alegerea lui Dimitrie Coltofeanu ca protopop al Trei Scaunelor cu sediul în Brețcu.
43. Arhiva Centrului Ecleziastic „Nicolae Colan”, *Fond Protopopiatul Trei Scaune*, Dosar 264/1894, f. 85.
44. *Ibidem*, p. 86.
45. Ana Grama, *op.cit.*, p. 108-109; AMA, doc. 193, 1854.
46. *Ibidem*, p. 109-110; AMA, doc. 436, 1854.
47. Apud, Ana Grama, *op.cit.*, p. 113.
48. *Ibidem*, p. 117.
49. *Ibidem*, p. 149-150.
50. *Ibidem*, p. 152-153.
51. *Ibidem*, p. 156-157.
52. *Ibidem*, p. 160.
53. DJAN Mureș, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Reghin*, dos. 66, f. 262-267.
54. AMA, *Fond Inventare*, 1854.
55. DJAN Mureș, *Fond Protopopiatul Ortodox Român Reghin*, dos. 11, f. 107, 118-119.
56. *Idem*, dos. 10, f. 47, 60, 71, 109.
57. *Idem*, dos. 13-15.
58. *Idem*, dos. 173, 410.
59. *Idem*, dosar 252, f. 1.
60. *Idem*, dos. 113, f. 1.
61. *Idem*, dosar 202, f. 11-12.
62. AMA, Doc. 248, 1876.
63. AMA, Doc. 494, 1865; Ioan Lăcătușu, Vasile Lechințan și Violeta Pătrunjel, *op.cit.*, p. 651.
64. AMA, Doc. 271, 1867.
65. Am prins în titlul referatului și Protopopiatul Reghinului pentru că aici am găsit parohiile din zona Topliței, zonă care face obiectul cercetărilor noastre despre: „Biserici, școli, comunități rurale românești în Covasna și Harghita în perioada 1850-1918”. Prin urmare nu ne vom ocupa în mod direct sau deosebit de istoria, viața și organizarea bisericească a protopopiatului Reghin, de el ocupându-se alți cercetători.